

SOĞUK SAVAŞ'IN İLK AŞAMASINDA DOĞU AVRUPA: SOSYALİZM VE BAŞKALDIRI*

*Eastern Europe in the First Stages of the Cold War: Socialism and
Insurrection*

Cem KARADELİ**

Öz

Avrupa'nın geleceği, İkinci Dünya Savaşı sonrasında belirsizleşmişti. Kıtanın doğusu Sovyet Kızıl Ordusu, batısı ise Amerikan-Britanya ittifakı tarafından Alman işgalinden kurtarılmıştı. Bundan sonraki süreçte savaş boyunca müttefik olan ABD ve SSCB arasında Birinci Berlin Krizi ile başlayan çekişme yerini Soğuk Savaş olarak bilinen döneme bırakacaktı. 1948-1956 döneminde Sovyet yönetimi Doğu Avrupa'da çeşitli sosyalist ve Sovyet uydu rejimleri kurma yoluna girecekti. Bunun bir sonucu ise Doğu Avrupa'da muhalif eylemlerin ortaya çıkmasıydı. 1953'te Stalin'in vefatı sonrasında artan bu eylemler, 1956 sonrası biçim değiştirerek Soğuk Savaş'ın sonuna dek yeni biçiminde devam edecekti.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş, Doğu Avrupa, SSCB, Muhalefet, Çok Ülkede Sosyalizm.

Abstract

At the end of World War II, Europe's future was unclear. Eastern Europe was liberated by the Soviet Red Army and Western Europe by the UK-US alliance from German occupation. The rivalry during the First Berlin Crisis between the wartime allies the US and the USSR would turn into the Cold War. From 1947 to 1956, the Soviet administration established several socialist satellite regimes in Eastern Europe. Consequently, opposition acts emerged in Eastern Europe. The opposition movements that intensified after the death of Stalin in 1953 would change shape after 1956 and continue in their new format until the end of the Cold War.

Keywords: Cold War, Eastern Europe, USSR, Opposition, Socialism in Multiple Countries (more than one country).

* **Makale Geliş Tarihi:** 25.04.2020 **Yayına Kabul Tarihi:** 07.05.2020

** Prof. Dr., Ufuk Üniversitesi Öğretim Üyesi,
ORCID: 0000-0002-8976-137X, e-posta: ckaradeli@hotmail.com.

SOĞUK SAVAŞ'IN İLK AŞAMASINDA DOĞU AVRUPA: SOSYALİZM VE BAŞKALDIRI

GİRİŞ

Avrupa, İkinci Dünya Savaşı boyunca büyük bir yıkım yaşamış, savaş sonrasında ise büyük belirsizlikler kıtanın ve savaşların geleceğini bilinmezliğe itmişti. Kıtanın doğusu Sovyet Kızıl Ordusu, batısı ise Amerika Birleşik Devletleri (ABD)-Britanya (ve nominal olarak Fransa) müttefik güçleri tarafından işgalden kurtarılmıştı. Avrupa'nın geleceği bir yanda Amerikan yardımı ve politikaları tarafından belirlenirken, öte yanda da Sovyet yardım ve politikaları etkili olacaktı.

Bu çerçevede Doğu Avrupa'nın, yani Sovyet Kızıl Ordu birlikleri tarafından Nazi işgalinden kurtarılan bölgenin geleceği, bir yanda uluslararası dengeler, öte yanda ise Sovyet lideri Stalin'in seçimleriyle şekillenecekti. Bu bölgede önemli iki sorun, Sovyet yönetiminin vereceği kararlar ile Sovyetler'in Batılı müttefiklerinin kararlarının uyuşması durumu ve yerli halkın istekleri ile Sovyet çıkarları arasında bir çatışma olursa bunun çözümünün tatminkâr olup olmayacağıydı.

Bu makalede, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonlarından başlayarak Stalin'in ölümünde yaşanan değişim de göz önüne alınarak Macar Devrimi sonrasına kadar olan süreçte Doğu Avrupa'nın yaşadığı deneyim gözden geçirilerek bir durum okuması yapılmaya çalışılacaktır.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA AVRUPA

Doğu Avrupa, Birinci Dünya Savaşı'nda önemli değişiklikler yaşamasının yanında iki savaş arası dönemde de Avrupa'nın daha köklü devletleriyle ilişkilerini ayarlamak için bir denge politikasıyla uğraşmaktaydı. İkinci Dünya Savaşı, var olan dengeleri yeniden değiştirerek Doğu Avrupa'nın kaderini de yeniden çizen bir dönem olarak tarih sahnesinde belirlemiştir. İkinci Dünya Savaşı boyunca Nazi Almanyasının işgaline uğrayan Doğu Avrupa ülkelerinde farklı ideolojik kaygılara sahip direniş güçleri oluşmuş, Yugoslavya ve Arnavutluk kendi başlarına kurtulup sosyalizmi seçerken,

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Çekoslovakya, Polonya ve Almanya'nın Elbe Nehri'nin doğusunda kalan kısımları Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) orduları tarafından Nazi işgalinden kurtarılmış, ancak Sovyet lideri Stalin'in savaş sonrasına yönelik öngörüsüne uygun olarak bu ülkelerde Sovyet yanlısı rejimler kurulmuştu.¹

Savaş sonrasına yönelik pazarlıklar ve planlama ise, daha İkinci Dünya Savaşı sürerken gerçekleşmişti. Planlama aşamasında İkinci Dünya Savaşı sonrası için ABD Başkanı Franklin Delano Roosevelt ile SSCB Devlet Başkanı Joseph Stalin'in farklı öngörülleri vardı. Roosevelt savaşın sebebi olarak küresel ekonomik entegrasyonun ortadan kalkmasını ve büyük güçlerin diplomasi üzerinden pazarlık yapabilecekleri bir örgütün var olamamasını (o dönemde var olan Milletler Cemiyeti bu konuda son derece başarısızdı) görmekteydi ve savaş sonrası için ekonomik ve diplomatik entegrasyonu sağlayacak örgütler öngörmekteydi. Nitekim savaş sonrası kurulan Birleşmiş Milletler, Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası Grubu, Dünya Ticaret Örgütü gibi kurumlar bu fikir yapısının sonuçlarıydı.

Roosevelt savaşın sonunu göremeden vefat etse de, fikirleri kurumlaşarak günümüze kadar devam edecekti. Öte yandan, Stalin ise savaş sonrası için sadece SSCB'nin ve özelde de Rusya'nın bir daha benzer şekilde zarar görmeyeceği bir sistem düşünmekteydi. Nitekim, Sovyetler savaşta 27 milyon civarında² yurttaşını kaybetmişti ve Stalin'e göre bu durum asla tekrarlanmamalıydı. Stalin, bu konudaki çözümü kendileri ile Üçüncü Dünya Savaşı'nın herkes tarafından ortak olarak düşünülen müsebbibi olacak Almanya arasına bir tampon bölge

1 * Prof. Dr., Ufuk Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Öğretim Üyesi, e-posta: ckaradeli@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-8976-137X.

Cem Karadeli, "Stalin ve Khrushchev Dönemlerinde Doğu Avrupa'da Sovyetler ve Krizler", *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 2019, s. 241.

2 Sovyetlerin ifade ettikleri resmi rakam genelde 20 milyon kişi civarında iken genel pratikte Batıda bu rakam 27 milyon kişi olarak telaffuz edilir.

SOĞUK SAVAŞ'IN İLK AŞAMASINDA DOĞU AVRUPA: SOSYALİZM VE BAŞKALDIRI

oluşturmakta bulmuştu. Bu durumun uygulamadaki hali ise, zamanında Trotsky ile ciddi bir şekilde rekabete girmesine sebep olan ve Trotsky'nin SSCB'den sürülmesine yol açan "çok ülkede eşzamanlı Sosyalizm" fikriydi. Dolayısıyla, Sovyetler'in savaş sonrasına bakışı Roosevelt'in ABD'sine göre daha pragmatikti ve SSCB'nin yeniden doğrudan bir saldırıya uğramaması için bir tampon bölge oluşturmak üzere Doğu Avrupa'da Nazi işgalinden kurtardıkları topraklara Sosyalizmi ihraç etmeye dayanıyordu. Artık Stalin kendi inandığı ve Trotsky ile arasında temel tartışma noktası olan "Tek Ülkede Sosyalizm" fikrini jeostratejik sebeplerle rafa kaldırarak "Çok Ülkede Sosyalizm" fikrine sahip çıkıyordu.³

Tek Ülkede Sosyalizm fikri, Sosyalist Devrim'in sadece SSCB'de olgunlaşıp Komünizme dönüşmesi gerektiğini, sosyalizm olması gereken konuma geldiğinde ülkenin dünyaya ideolojisini ihraç edeceğini ve tüm dünyanın bu yöntemle ama uzun vadede komünistleşeceğini, dolayısıyla kaynakların dünyanın geri kalanına Sosyalizm ihraç etmek için kullanılmasına gerek olmadığını öne sürmekteydi. Trotsky'nin de savunduğu ve daha genelgeçer fikir olarak kabul edilen Çok Ülkede (Eşzamanlı) Sosyalizm fikri ise eşzamanlı veya yakın zamanlarda dünyanın sanayice gelişmiş ülkelerine Sovyetler Birliği'nden sosyalizm ihraç edilerek ve bu ülkelerdeki sosyalist oluşumlar güçlendirilerek gerçekleştirilmesini, böylece dünyada önemli ülkeler Sosyalist olacağından ortak bir efor harcanarak Komünizme ulaşılması gerektiğini kurgulamaktaydı.⁴ Stalin'in savaş sürerken verdiği karar, Avrupa'da, SSCB'nin batısında mümkün olduğu kadar Sosyalist rejimler kurulmasını sağlamaktı.

Amerikan ve Sovyet taraflarının savaş sonrası için kafalarında yarattıkları farklı kurgular elbette savaşın son aşamaları esnasında sahaya ve diplomatik ilişkilere de yansımaktaydı. Nazi Almanyası (sözde Üçüncü

³ Karadeli, a.g.e., s. 241.

⁴ Theodore S. Weeks, *Across the Revolutionary Divide: Russia and the USSR, 1861-1945*, Wiley-Blackwell, Malden, MA 2011, s. 188.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Alman İmparatorluğu) tarafından işgal edilmiş toprakların kimin tarafından özgürleştirileceği konusunda bir rekabet yaşanmasının temelinde de Roosevelt ve Stalin'in farklı gelecek öngörülerini yer almaktadır. 1944'te Normandiya Çıkartması ertesinde, savaşın sonu yaklaşmışken Amerikan-Britanya birlikleri ile Sovyet Kızıl Ordusu arasında başlayan bu rekabet, henüz Soğuk Savaş kavramına yakın bir rekabet değildi ancak sonuçları açısından son derece önemli bir çekişmeydi. Amerikalılar İtalya ve Fransa'yı ele geçirirken Sovyetler de Doğu Avrupa'da, Almanya'nın ortalarına denk düşen bir ilerleme sonucunda Almanya'nın doğuda yaklaşık üçte birlik alanıyla birlikte Avusturya, Macaristan, Çekoslovakya, Romanya, Bulgaristan ve Polonya'yı "özgürlüğüne kavuşturmuştur". Bu durum, daha önceden belli görüldüğü için, Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Joseph Stalin ve dönemin Britanya Başbakanı Sir Winston Churchill Avrupa'nın geleceği konusunda görüş alışverişinde bulunmuş, hatta iki lider önce 1943'te Moskova'daki ortak görüşmelerinde, sonra da Tahran Konferansı'nda Doğu Avrupa ve Balkanlar'ın Britanya ve SSCB'nin ülkeler bazında etki bölgelerine ayrılmasını konuşmuşlar, kararların olduğu kâğıdın yakılıp yakılmaması konuşulunca da Stalin kâğıdı "Sen sakla" diyerek Churchill'e vermişti.⁵

Ancak Adolf Hitler'in 30 Nisan 1945'teki intihar etmesinin ardından Nazi III. İmparatorluğu'nun (3. Reich) 2 Mayıs 1945'te teslim olmasıyla beraber gerçek bir paylaşım başlamış, Avrupa kıtası fiilen Sovyet ve Amerikan-İngiliz kontrol bölgeleri olarak ikiye ayrılmış ve Müttefikler 5 Haziran 1945'te Almanya'yı ve Berlin'i aralarında bölüşmüşlerdir.⁶ Özellikle de ABD'nin Japonya'ya karşı iki kez 6 ve 9 Ağustos 1945 tarihlerinde atom bombası kullanması sonrasında bir kutuplaşmanın başladığı ve Churchill-Stalin anlaşmasının yavaş yavaş rafa kalktığı gözlenmeye başlanmıştır.

5 Robin Edmonds, "Churchill and Stalin", Robert Blake-William Roger Louis, der., *Churchill*, Oxford University Press, Oxford 1993, s. 320; Mehmet Seyfettin Erol, "Soğuk Savaş Döneminde Balkanlar", Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, der., *Balkanlar El Kitabı*, Cilt 1, Karam ve Vadi Yayınları, Ankara 2006, s. 652.

6 Berlin ve Almanya, Amerikan, İngiliz, Fransız ve Sovyet bölgeleri olarak ayrılmış, zaman içinde ilk üç müttefiğin bölgeleri yekpare bir bölge, Sovyet bölgeleri de müstakil ikinci bir bölge olarak algılanmıştır.

SOĞUK SAVAŞ'IN İLK AŞAMASINDA DOĞU AVRUPA: SOSYALİZM VE BAŞKALDIRI

Churchill, yine de Polonya'nın savaş sonrası toprakları için Stalin'le ortak bir kanı geliştirmiş ve Polonya'nın doğu sınırlarından Sovyetler lehine el çekmesine karşılık Curzon Hattı boyunca Almanya'dan toprak almasını diğer liderlere de kabul ettirmiştir.⁷

ALMAN SORUNU VE SOĞUK SAVAŞ'IN BAŞLANGICI

Savaş sonunda ABD ve SSCB arasında yine de bir gerilim söz konusu olarak görülüyor, Amerikan tarafı Sovyetleri Naziler ile savaşta son derece başarılı bir müttefik olarak kabul ediyordu. Nitekim, bu görece barışçıl ortaklık ve ortak zafer ortamında Britanya eski Başbakanı Winston Churchill'in Westminster College konuşması ve ABD Moskova Büyükelçiliği George F. Kennan'ın yine Sovyetleri suçlar nitelikteki imzasız uzun telgrafı, bu huzur ve barış içinde bir arada yaşama ortamını sabote edecek girişimler ve Sovyet tarafına karşı haksızlık olarak görülüyordu.

Sir Winston Churchill, savaşın ardından Stalin'in kendiyile yaptığı sözlü anlaşmaya uymayacağını ve etki bölgelerini işgali altındaki bir tampon bölgeye dönüştüreceğini ilk gören lider olmuş, Batılı müttefikler hâlâ Sovyetler'i "büyük düşman" Faşizm'e karşı zafere yardım eden bir müttefik olarak algılandıkça Sovyet yayılcılığına ilk dikkat çeken siyasetçi olmuştur. Churchill, 5 Mart 1946'da ABD'nin Missouri eyaletinin Fulton kentindeki Westminster College'da yaptığı konuşmada şunları söylemişti:

"Baltık'ta Stettin'den Adriyatik'te Trieste'ye kadar, Kıta'nın üzerine bir Demir Perde inmiştir. Hattın ardında Orta ve Doğu Avrupa'nın tüm başkentleri ve kadim devletleri yer almaktadır. Varşova,

⁷ Edmonds, a.g.e., s. 318-319. Curzon Hattı, 1919-20 Leh-Rus Savaşı sırasında, 1920'de Britanya Dışişleri Bakanı Lord Curzon tarafından önerilen ve Polonya'nın Almanya'dan toprak olarak batıya doğru genişleyip bunun karşılığında Rusya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti'ne toprak bırakma önerisinin doğu sınırını gösteren hattır. Lord Curzon'un fikri kabul edilmemiş, 1920'de Polonya Curzon Hattı'nın doğusunda önemli miktar toprak kazanmış, ancak 1945'te sınırlar yeniden belirlenirken Polonya'nın doğu sınırı bu hat üzerinden belirlenmiştir.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Berlin, Prag, Viyana, Budapeşte, Belgrad, Bükreş ve Sofya, tüm bu ünlü kentler ve bunların etrafındaki halkları Sovyet bölgesi olarak tanımlayabileceğim bir yerde bulunmaktadır ve bunların her biri bir şekilde yalnız Sovyet etkisine değil aynı zamanda Moskova'nın çok yüksek ve kimi şartlarda da yükselmeye devam eden kontrolüne maruz kalmaktadır. Sadece Atina -ölümsüz zaferleriyle Yunanistan- İngiliz, Amerikan ve Fransız gözetiminde seçimlerle kaderini tayin konusunda özgürdür. Rus etkisi altındaki Polonya Hükümeti, Almanya üzerinde muazzam ve çok yanlış baskınlar yaparak milyonlarca Almanı elim ve hayal edilemez ölçekte bir harekâtla sınırdışı etmektedir. Bu Doğu Avrupa ülkelerinde çok küçük ölçekli olan Komünist Partiler, mensuplarının çok ötesinde bir kudret ve kuvvete eriştirilmişler ve her yerde totaliter kontrol elde etme uğraşındadırlar. Polis devletleri neredeyse tüm durumlarda serpilip gelişmektedir ve şimdilik Çekoslovakya haricinde ortada gerçek demokrasi yoktur.”⁸

Churchill, fikirlerini açıklarken Stalin'in genel planını görüyor gibiydi, ancak Britanya'nın eski Başbakanı'nı ABD'nin üst düzey yetkililerinden hiç kimse ciddiye almadı, hatta Churchill o dönemde yeni bir savaş başlatmak veya güvenilir bir müttefiğin adını lekeleyerek kaybettiği prestijini yeniden kazanmak ve basında yer almak istemekle suçlandı. ABD'li diplomat ve danışman George F. Kennan'ın 1946'da Moskova'dan yolladığı ve “X Telgrafı” olarak bilinen ve bir yıl sonra “Sovyet Davranışının Kaynakları” adıyla makale olarak yayınlanacak telgrafı dışında Churchill'in öne sürdüklerini destekleyen bir kaynak o dönemde yoktu.

⁸ Konuşmanın tam metni için bkz: “Winston Churchill's Iron Curtain Speech”, *The History Guide: Lectures on Twentieth Century Europe*, <http://www.historyguide.org/europe/churchill.html>, (Erişim Tarihi: 25.04.2020).

SOĞUK SAVAŞ'IN İLK AŞAMASINDA DOĞU AVRUPA: SOSYALİZM VE BAŞKALDIRI

1947 yılında Doğu Avrupa ülkelerinde yapılan ve bir şekilde Komünist partilerin zaferiyle⁹ sonuçlanan seçimler, yine 1947'de ABD'nin Türkiye ve Yunanistan'a Sovyetlere karşı güvence vermesini içeren Truman Doktrini ve son olarak da 1948-1949 Berlin Krizi, bu anlamda Batılı müttefiklerin Sovyetlere karşı olan güveninin yerini artık haklı bir şüphe ve kendini savunma duygusuna bırakmasına yol açtı. Berlin Krizi ve Almanya'nın ne yapılacağına dair tartışmalar, Sovyetler ile müttefiklerinin, Doğu ve Batı Blokları olarak ayrışmasına ve Dünya'nın yeni, çatışmasız, ideoloji¹⁰ ölçekli ve sürekli rekabete dayalı bir kutuplaşmaya girmesine, bu iki blok arasında Soğuk Savaş'ın yaşanmasına neden olacaktı.

Naziler'in yenilmesi ve teslim olması sonrasında Almanya'nın durumu, müttefikler için bir sorun oluşturmaktaydı. Berlin, başkent olduğu için her dört müttefik tarafından gözetilmeliydi, ancak Berlin kenti aynı zamanda Sovyetlerin ele geçirdiği Doğu Almanya'nın hayli içerisinde, Batı Almanya sınırından yaklaşık 130 kilometre doğuda yer almaktaydı. Fransa, Almanya'nın tıpkı Birinci Dünya Savaşı sonrasında olduğu gibi silahsızlandırılmasını ve kesinlikle endüstrileşmesine izin verilmemesi gerektiğini savunurken, Britanya yönetimi ve dönemin ABD Başkanı Henry Truman Almanya'nın Avrupa'nın bir parçası haline getirilerek savaşın kaybedeni değil, genel Batı uygarlığının bir parçası olarak görülmesi gerektiğini düşünüyordu. SSCB Lideri Stalin, Almanya'dan yüklü bir

9 Bu zaferler direkt hükümet kurma hakkı elde ederek Parlamento'yu lağvedip bir Sosyalist cumhuriyet kurmak ile seçim sonuçlarına göre kurulan koalisyon hükümetlerinin küçük ortağı olarak başlayıp yönetimi ele geçirecek Sosyalist bir cumhuriyet kurmalarına dek değişse de sonuç -diğer partilerin ortadan kaldırılması ve sosyalist cumhuriyetlerin kurulması- değişmemiştir. Bu zorlamalara en çarpıcı örnekler Macar İşçi Partisi'nin "salam taktikleri" ve Çekoslovakya'da uygulanan terörle sindirme örnek olarak gösterilebilir. Macar İşçi Partisi, eski adıyla Macar Komünist Partisi, koalisyondaki ortaklarını, bu ortak partilerin içerisindeki sol eğilimli milletvekillerinin işbirliği ile "salam gibi ince ince dilimleyerek" bu partilerin erimesini ve MKP'ye katılmasını sağlamış ve tüm kontrolü eline geçirmişti. Çekoslovakya'da ise yeni dönemin ilk Dışişleri Bakanı Jan Garrigue Masaryk'in 1948'de pijamalı bir halde kaldığı Dışişleri Bakanı konutunun önünde ölü bulunması sayılabilir. Çekoslovakya'nın savaş öncesi Cumhurbaşkanı Tomaş Masaryk'in oğlu ve Londra'daki sürgün hükümetinin de Dışişleri Bakanı olan Masaryk'in komünistlerce öldürüldüğü, buna cinayet süsü verildiği 2004'te Prag Polisi tarafından doğrulanmıştır.

10 İdeoloji ve dış politika ilişkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Mehmet Seyfettin Erol-Emre Ozan, "İdeoloji ve Dış Politika", Ertan Efgil ve Mehmet Seyfettin Erol, ed., *Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği*, Barış Kitap, Ankara, 2012, s. 347-375.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

savaş tazminatı istemesinin yanında, Almanya'da var olan ve SSCB'nin ihtiyaç duyabileceği termik santrallerden yedek parçaya tüm sistemlerin Sovyetlere aktarılması ve Almanya'nın tamamen Sovyet kontrolünde kalıp tarafsızlaştırılmasını istiyordu. Batılı müttefikler bunu reddettiği gibi ABD Başkanı Truman da SSCB'nin Batı Almanya'dan savaş tazminatı olarak istediği sanayi tesislerini vermeyi reddetti.

Almanya, devasa boyutta ekonomik sorunlara boğulmuştu ve Mart 1948 Londra Konferansı'nda alınan kararlar sonucunda, Almanya'nın üç Batılı müttefiğın kontrolündeki bölgelerinin federal bir hükümet yapısı altında tek ve bağımsız bir devlet olarak birleştirilmesi ve üç Batı Alman işgal bölgesinin tek bir grup olarak Amerikan Yardım Planı'na (Marshall Planı'na) eklenmesi karara bağlandı. Bu kararlar, Sovyet dış politikasında önemli bir soruna yol açmaktaydılar. Bu kararların bir devamı olarak ve Almanya'nın yaşamakta olduğu hiperenflasyonu engellemek amacıyla 1 Ocak 1949'dan itibaren yeni bir para biriminin, Alman Markı'nın, Batı Almanya'da ve üç müttefikin kontrolündeki Batı Berlin'de devreye girmesi, Almanya'nın ekonomik gelişiminin desteklenmesi de kararlaştırılmıştı.

SSCB'nin bu kararlar karşısındaki tepkisi sert oldu. Önce Berlin halkını düzenli komünist bindirilmiş kıtalarla sindirecekleri bir seçim yaparak şehrin tamamının Sovyet kontrolüne geçmesini sağlamaya çalışıp bunu başaramayınca askerî bir çözüme yöneldiler. 24 Haziran 1948'de Sovyet tankları ve zırlı birlikleri, Berlin'in Batı kontrolündeki sektörlerini Batı Almanya'ya bağlayan karayolu ve demiryolu bağlantılarını barikatlarla engellediler. Daha önceden bu yolların asla kapatılmamasına yönelik bir antlaşma imzalanmamış olduğu için Sovyetler'in, aslında kendi kontrolleri altındaki Doğu Almanya'da bulunan bu yolları kesme, kapatma ve dolayısıyla Batı Berlin'e ikmal yollarını istedikleri şekilde kapatma hakları vardı. Sovyetler, Berlin'e giden yolların üç yıl boyunca Batılı müttefikleri tarafından kullanılmasının bir kullanım hakkı doğurmayacağını açıkça belirtiyorlardı.

SOĞUK SAVAŞ'IN İLK AŞAMASINDA DOĞU AVRUPA: SOSYALİZM VE BAŞKALDIRI

Berlin için askerî bir harekâta geçerek Sovyet birliklerini demir ve karayollarından çekilmeye zorlamak, ABD ve Britanya'nın hiç planlamamış oldukları yeni bir savaşı, belki de Üçüncü Dünya Savaşı'nı çıkartabilirdi. ABD'nin elinde atom bombası gibi bir koz olmasına karşın, Sovyetler de büyük ölçüde Los Alamos Laboratuvarları'nda çalışan Klaus Fuchs'un sattığı bilgilerle kendi bombalarını geliştirme yolunda önemli mesafe kat etmişlerdi ve 1949'da Sovyetlerin de kendilerine ait bir atom bombası olacaktı. Üstelik, Avrupa'nın ortasında atom bombası kullanmanın yaratacağı etkiler, böyle bir savaş deneyiminin yaşanmasını da engeller boyuttaydı. ABD, Britanya ve Fransa, savaşı göze alamayacakları konusunda hemfikirdiler; ancak Berlin de Sovyetlere bırakılamayacak kadar önemli bir şehirdi.

ABD Ordusu'nun Berlin Komutanı General Lucius D. Clay ve ABD Hava Kuvvetleri'nin Avrupa Komutanı General Curtis Le May, havadan naklin mümkün olup olmadığı konusunda araştırmalara başladılar ve sonunda Berlin Hava Aktarımı (Berlin Air Lift) projesi ortaya çıktı. Sovyetlerle Berlin'in paylaşımına dair antlaşmada bildirilen ancak kullanılmayan kentin Amerikan Sektörü'ndeki Templehof, İngiliz Sektörü'ndeki Gatow ve Fransız Sektörü'ndeki Tegel havaalanları kullanılarak Britanya, Fransa, Batı Almanya ve ABD'den Berlin'e uçaklarla mühimmat taşınmasına başlandı. İlk uçuşların yapıldığı 26 Haziran 1948'de, nakliye işlemlerinin üç hafta sürmesi planlanmaktaydı. Harekât, Berlin'de şartların ağırlaşması, ihtiyacın artması, ancak Sovyetlerin de nasılsa Batılı müttefikler dayanamayıp vazgeçecek fikriyle geri adım atmaması sonucunda bir yıldan fazla sürmek zorunda kaldı. SSCB, Berlin'e giden yolları kapatmaktan 11 Mayıs 1949'da vazgeçtiyse de operasyon 30 Eylül 1949'a kadar devam etti. Berlin Hava Aktarımı süresince Britanya savaşta karşılaşmadığı ekonomik zorluklarla karşılaştı. Britanya'da sigara, ekmek gibi tüketim malzemeleri karneye bağlandı ve operasyon boyunca 39 İngiliz ve 31 Amerikan pilot hayatlarını kaybetti ki operasyona İngiliz ve Amerikalıların yanı sıra Avustralya,

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Kanada, Yeni Zelanda ve Güney Afrikalı pilotlar da katıldılar. Fransa ise havaalanlarından birini genişleterek katkıda bulundu.

Berlin Hava Aktarma Harekâtı ve 1948-1949 Berlin Krizi, iki önemli gelişmeye daha sebep ve/veya destek oldu: Öncelikle Batı Almanya'nın bağımsız bir devlet olarak kurulması ve ekonomik gelişiminin desteklenmesi kesin bir destek sağlamış oldu. İkinci ve belki daha önemli olarak da, 4 Nisan 1949'da Batılı güçler Kuzey Atlantik Antlaşması'nı imzalayarak Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) adı altında önemli bir askerî ve siyasî dayanışma örgütü oluşturdular. NATO, varlığını belirleyen antlaşmanın 5. maddesi gereğince herhangi bir üyesinin saldırıya uğraması durumunda bunun tüm üyelere ortak yapılmış bir saldırı olarak kabul etmeyi ve buna göre tüm üyelerin saldırıya ortak askerî yanıt vermesini öngörmekteydi. ABD, Belçika, Britanya, Danimarka, Fransa, Hollanda, İtalya, İzlanda, Kanada, Lüksemburg, Norveç ve Portekiz NATO'nun kurucu üyeleri olarak antlaşmaya imza atmışlardı. 1952'de Türkiye ve Yunanistan, 1955'te de Batı Almanya NATO üyesi oldular ve örgüt 1999'daki ikinci genişlemesine dek bu onbeş ülkeyle yoluna devam etti.

Almanya Federal Cumhuriyeti'nin kuruluşu (Batı Almanya) resmen 23 Mayıs 1949'da ilan edildi. NATO'nun kurulması ve hemen ardından Batı Almanya'nın tek bir devlet olarak oluşması, Sovyet tarafında birtakım gelişmeleri tetikledi: Öncelikle, 7 Ekim 1949'da Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin kuruluşu ilan edildi. Böylece Almanya, Doğu ve Batı Almanya olarak ikiye ayrılıyor ve Berlin de resmen Doğu ve Batı bölgelerine ayrışıyordu. Ayrıca, NATO'nun kurulması ve kurumsallaşmasına askerî bir yanıt olarak 1 Mayıs 1955'te Varşova Antlaşması Örgütü veya daha yaygın olarak kullanılan adıyla Varşova Paktı, "yeniden silahlandırılmış" bir Batı Almanya'nın yarattığı tehdide karşılık olarak¹¹ kuruldu. Varşova

¹¹ Batı Almanya NATO'ya resmen 9 Mayıs 1955'te, yani Varşova Paktı'nın kuruluşundan 8 gün sonra katılmıştır.

SOĞUK SAVAŞ'IN İLK AŞAMASINDA DOĞU AVRUPA: SOSYALİZM VE BAŞKALDIRI

Paktı'nı oluşturan ülkeler SSCB, Alman Demokratik Cumhuriyeti (Doğu Almanya), Arnavutluk, Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya ve Romanya idi. Arnavutluk'un 1961'de ideolojik sebeplerle desteğini çekmesi ve 1968'de de resmen ayrılması dışında Varşova Paktı üyeleri, 1 Temmuz 1991'de Varşova Antlaşması Örgütü yasal olarak lağvedilene kadar değişmeden üyeliklerini 1989 devrimleri sonrasına kadar devam ettirdiler.¹²

1948-49 Berlin Krizi ve NATO'nun kurulması, Churchill'in 1946'da belirttiği ayrışmanın artık iyice ortada olduğunu göstermekteydi. Sovyetler Birliği ve Orta ve Doğu Avrupa ile Balkanlar'daki zoraki müttefikleri, artık bir başka ideolojik kampın savunucuları olarak, dolayısıyla da Batılı yaşam tarzının düşmanları olarak algılanıyorlardı. Mao-Tse-Tung'un önderliğinde gerçekleşen ve ABD'nin Uzakdoğu politikalarını tamamen değiştirmesine yol açan 1949 Çin Komünist Devrimi, artık uluslararası siyasette iki kutuplu bir dönemin başladığına işaret ediyordu; bundan sonra artık Batı ve Doğu (veya Kapitalist ve Sosyalist veya Amerikan ve Sovyet) Blokları vardı ve bunların ideolojik çatışmaları ilerideki 40 yıllık uzun dönemde küresel siyasal eğilimleri belirleyecekti. NATO, bir Üçüncü Dünya Savaşı'nın Doğu Almanya üzerinden Batı Almanya'ya karşı başlatılacak bir saldırıyla çıkacağını düşünmekteydi ve NATO'nun ilk savaş stratejileri Doğu-Batı Alman sınırından çıkacak bir savaşa göre ayarlanmıştı. NATO'nun "İleri Stratejisinin (Forward Strategy)" özü bu anlayıştı.

Ancak, sıcak savaş Avrupa'da değil, 2. Dünya Savaşı sonrasında Komünist Kuzey ve Kapitalist Güney olarak bölünmüş olarak şekillenen Kore'de başladı. 1950-1953 Kore Savaşı, artık Dünya üzerinde iki ayrı bloğun üstünlük sağlama yarışının Avrupa dışına taşıdığına da habercisiydi.

¹² Buradaki bir istisna Batı ve Doğu Almanya'nın birleşmesi sürecinde devlet olarak varlığı sürmediği için 1991 antlaşmasını beklemeden üyelikten ayrıldığını bildiren Doğu Almanya'dır.

SOĞUK SAVAŞ VE DOĞU AVRUPA'NIN DÖNÜŞÜMÜ

1945 sonrasında Doğu Avrupa ve Balkanlar'da Sovyet varlığı sadece politik yönlendirmeye kısıtlı değildi. Stalin, önceleri, İkinci Dünya Savaşı boyunca Almanların Sovyetlere verdirdiği can, toprak ve mühimmat kayıplarını düşünerek olası bir saldırıyı engelleme veya gücünü kırma amacıyla Doğu Avrupa'yı bir "tampon bölge" olarak kullanma fikrindeydi. Ancak, savaşın sonucunun şekillenmeye başlamasıyla beraber, Sovyet yaşam tarzının birebir dayatılacağı bir siyasal oluşum fikrini de bu askerî güvence fikrine eklemişti. Aşağı yukarı aynı dönemde Batı Avrupa'nın da Schuman Planı ve bunun sonucu olan 1951 Avrupa Kömür Çelik Birliği ile kendini daha federatif, daha birleşik bir devletlerarası yardımlaşma ve işbirliği platformunda birleştirmeye çalışması ilginçtir.

Stalin'in aklındaki model, Batı'daki Modernleşme Ekolü'nün, yurttaşların ilaveten bir de mülkiyetsiz topluma ve son aşamada Komünizmin Marx'ın öngördüğü gibi kurulacağına inandıkları bir yansıması olarak görülebilir. Köylerin organize ve birleştirilmiş özel çiftliklere, kolhozlara dönüştürüldüğü, sanayileşmenin desteklendiği, kentlerde yerleşmenin ve çalışmanın ve eğitimi sürdürmenin özendirildiği bir sistem, gerçekten Batı'daki Modernleşme kuramcılarınıninkine çok benzer tınılar taşımaktaydı. Doğu Avrupa da, savaştan sonra bu sistemin genişletildiği bir yeni alan oldu. Sovyet sisteminde modernleşmenin bir sonucu, *Homo Sovieticus* olarak adlandırılan ve insanların mülkiyet sahibi olmasının gerekmediğini, komünizme geçiş aşamasında devlete ve Komünist Partiye güvenmek gerektiğini ve onların yönlendirmeleri izlenerek insanların tekâmül edeceğini düşünen, dolayısıyla Sosyalist fikri tamamen benimsemiş, komünizm idealine inanmış bireyler yaratılmak istenmesiydi. Klasik müzik ve klasik edebiyat okuyan, kentleşmeye ve sanayileşmeye açık, Partiye körü körüne bağlı bir insan türünün hem SSCB'de hem de Doğu Avrupa'daki uydu devletlerde ortaya çıkacağı düşünülmekteydi.

SOĞUK SAVAŞ'IN İLK AŞAMASINDA DOĞU AVRUPA: SOSYALİZM VE BAŞKALDIRI

1948'e gelindiğinde tüm Doğu Avrupa ülkeleri Sovyet kontrolündeydi. Ancak, bu sorunsuz bir kontrol değildi. 1947'de kurulan ve görevi Doğu Avrupa'daki komünist partiler arasında ideoloji, fikir ve hareket birliği sağlamak olarak özetlenebilecek Komünist Enformasyon Bürosu COMINFORM daha 1949'da işlevini yitirmiş görünüyordu ve 1956'da da artık âtıl olduğundan dağıtılacaktı. Doğu Bloğu ülkelerini bir arada tutan asıl bağlar, SSCB ve tekil müttefikleri arasındaki "dostluk, savunma ve işbirliği" antlaşmalarıydı. Bu antlaşmalara genel olarak baktığımızda, genel olarak şu konuların antlaşmalarda yer aldıklarını görebiliriz: a) ortak savunma antlaşmaları; b) NATO benzeri düşmanca örgütlere katılma yasağı; c) karşılıklı olarak birbirlerinin egemenliklerine saygı ve içişlerine karışmama sözü verilmesi. Ancak, bu son madde, SSCB'yi -bir anlamda daha dolaylı olarak ABD'nin de yaptığı gibi- müttefiklerinin içişlerine karışmaktan alıkoymuyordu.¹³ Öte yandan, Sovyet etkisi olmadan kendi başına Sosyalist bir rejim kuran Yugoslavya Federasyonu Stalin tarafından memnuniyetle değil, şüpheyle izlenmekteydi. SSCB ve Yugoslavya arasında silahlı bir çatışma çıkmamasının sebebi Sosyalist rejime sahip ülkelerin kendi aralarında iyi geçinmeleri ve zamanla bir genel federasyon oluşturacakları fikri değil, iki ülke arasında öngörülemez boyutlarda bir çatışma ihtimalinin Stalin'in menfaatleri ve Sovyet güdümündeki diğer ülkelerde kötü bir izlenim yaratma -hatta başkaldırıya yol açma- ihtimaliydi.¹⁴

Sovyet müdahalesi ilk ve en belirgin olarak askerî konularda ortaya çıktı. Stalin tüm Doğu Avrupa'nın Sovyet tarzı bir dönüşüm geçirmesini istiyordu ve bu amaçla binlerce Sovyet danışman Doğu Avrupa ülkelerine dağıldılar. En önemli grup askerlerden oluşuyordu. İlk grup askerî danışman, Ekim 1948'de Doğu Bloğu ülkelerine dağıldılar ve bunlar, ilk aşamada çok sınırlı sayıda (örneğin Macaristan'da 8-9 kişi) idiler ve önerilerinin sadece öneri olduğunu, işleri gittikleri ülkelerdeki askerî yetkililerin yine de kendilerinin

13 David Williamson, *Europe and the Cold War: 1945-91*, Hodder & Stoughton, Londra 2001.

14 Milovan Djilas, *The New Class*, Thames & Hudson, Londra 1957, s. 177.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

bildikleri gibi yapması gerektiğini ısrarla söylemekteydiler. Ancak, 1949 başlarında yeni bir grup danışman, bu kez bir elin parmakları kadar değil, sayıları binleri bulan bir danışmanlar ordusu ikinci dalgayı oluşturdu ve bu kez bu yeni grup danışmanlar tüm kontrolü ellerine aldılar. Eşzamanlı olarak, Doğu Avrupa ordularındaki subaylar tasfiye edilerek yerlerine işçi ve köylülerden, askerlikle hiç ilgisi olmayan insanlar getiriliyordu. Bunlar, bir gün önce çiftçilik yaparken ertesi gün orduda önemli subay rütbeleri almışlardı ve Sovyet danışmanlar onlara istedikleri her şeyi yaptırtıp, her istedikleri dokümanı imzalatabiliyorlardı.

Ekonomi yine Sovyet denetimini yaygınlaştırabilmek için kullanılıyordu. Binlerce “savaş esiri” Sovyetler Birliği’nde çalışmak üzere gönderilirken, ulaştırma ve enerji gibi temel sanayi kollarında Sovyetlerle ortak şirketler kurularak bireysel ülkelerin yönlendirilmesi de sağlanmış olmaktadır.¹⁵ Ordu ve ekonomik kurumlar Sovyet denetimine girdikten sonra da ülkelerin bağımsız karar alabilmeleri gerçekten zorlaşmaktaydı. Dolayısıyla Sovyetler, Doğu Avrupa’ya yeni bir düzen getirmişti.

Öte yandan, bu döngüde yer almayan tek ülke Yugoslavya oldu. Nazi işgalinden kendi kurtuluş savaşını vererek kurtulup, liderleri Josiph Bros Tito önderliğinde sosyalist bir federal devlet olarak ortaya çıkan Yugoslavya, sosyalizme geçişini Sovyet desteği olmadan sağlamıştı. Bu, tüm komünist partilerin eşgüdümle yönlendirildiği savaş sonrası Avrupası’nda Stalin için önemli bir sorun yaratmaktaydı. 1948’den itibaren Yugoslavya ile SSCB’nin arası açılmaya başladı ve sonunda 1949’da Yugoslavya, SSCB ve Doğu Bloğu ülkeleri ile ilişkilerini kesti. 1950’de Kore Savaşı çıkmasaydı, Stalin, 1950’de Doğu Bloğu ülkelerinin Yugoslavya’yı işgali amaçlı bir plan hazırlamıştı ve Kore Savaşı ile birlikte Batı’nın sessizce işgali kabullenmeyeceğine ikna olmuştu.¹⁶

¹⁵ Gabriel Partos, *The World That Came In From The Cold: Perspectives From East and West On the Cold War*, BBC/Royal Institute of International Affairs, Londra 1993, s. 93-94.

¹⁶ Partos, a.g.e., s. 21.

SOĞUK SAVAŞ'IN İLK AŞAMASINDA DOĞU AVRUPA: SOSYALİZM VE BAŞKALDIRI

Sovyet modelinin uygulandığı bir başka konu da siyasetti. Komünistler, tüm diğer partilerin ortadan kaldırılmadığı ilk dönemlerde, başkalarıyla işbirliği içinde vatanperver, demokratik veya millî cephele oluşturarak seçmenlere seçimlerde tek adaya oy verme olanağı tanımaya başlamışlardı. Stalin, halk katılımını öngördüğünden, seçimlere katılım oranları yer yer %99.99'a varabiliyordu.¹⁷

SOVYETLERE İLK TEPKİLER

Avrupa'da her şey Stalin'in istediği gibi gitmiyordu. Doğu Avrupa'da halk, yavaş yavaş Sovyet baskısına ve kendilerine zorla kabul ettirilen yaşam tarzına karşı yarı-örgütlü bir kalkışma içine girmeye başlamıştı. Yine de Stalin'in, çoğunu hasta olarak yatakta geçirdiği son yılı dâhil liderliği döneminde bir başkaldırı söz konusu olmadı. Stalin'in 5 Mart 1953'te ölümü ve yerine tek bir liderin değil de Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin önde gelen liderlerinden oluşan bir cuntanın geçmesi, Doğu Avrupa'da sorunların açığa çıkmasında etken oldu.

Stalin öldükten sonra Parti içerisinde bir iktidar kavgası başlamış ve bunun sonucu olarak Stalin'in yerine tek bir lider değil, Lavrenty Beria, Gyorgy Malenkov, Lazar Kaganovich, Vyaçeslav Molotov, Nikolai Bulganin ve Nikita Khrushchev liderliği ortak olarak sürdürmeye başlamışlardı. Bu cunta içinde en önemli isim olarak Stalin döneminde de Gizli Servis ve İçişleri Bakanlığı'nı yöneten Beria ortaya çıkmaktaydı. Ancak zamanla Beria'nın kendilerini öldürteceğini düşünen Komünist Parti liderleri önce Malenkov'u ardından da Khrushchev'i desteklemeye başladılar ve Khrushchev 7 Eylül 1953'te Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin tek lideri olana kadar çekişme sürdü. Doğu Bloğu içerisinde, Stalin döneminde düşünülemeyecek boyutta rahatsızlıkların açıklanması, yürüyüşler, ayaklanmalar, Sovyetler'den bağımsız yönetici değişiklikleri, hatta

¹⁷ Bu konudaki en uç başarı, 1987'de, o dönemde hâlâ Stalinci bir yöntemle yönetilen Arnavutluk'ta %100 seçmen katılımının gerçekleştirilmesiyle sağlanmıştır.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

1956'da Macaristan'da olduğu gibi kısa süreli olsa da rejimi değiştiren bir silahlı kalkışmanın yaşanabilmesi, diğer Doğu Bloğu ülkelerinin Stalin sonrasındaki bu iktidar yarışını Sovyet güç ve etkisinin zayıflaması olarak görmesi nedeniyle gerçekleşebilmiştir. Aynı zamanda, bu ayaklanmalarda ABD'nin Berlin Krizi'nden itibaren Doğu Avrupa'ya yönelik yaptığı "Radio Free Europe ve Radio Liberty" yayınları aracılığıyla verdiği destek ve yardım sözleri de etkili olmuştur. Khrushchev'in olaylara müdahale şekli ve ABD'nin söz verdiği yardımlarda asla bulunmaması, bu durumu kısa sürede ortadan kaldırmışsa da, 1953-1957 arası dönemdeki olaylar, Doğu Avrupa için hayati önem taşımaktadır.

Bu dönem içerisinde Moskova'nın birtakım hamlelerinin Doğu Avrupa halkları tarafından yanlış yorumlanma olasılığı da 1953-1956 arası dönemde yer alan olayların gerçekleşmesinde bir diğer önemli faktördür. Öncelikle, Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) içindeki iktidar mücadelesinin yönetimde zaaf olarak algılanması sözkonusudur. Bu, Doğu Almanya'da 1953'te ortaya çıkan gelişmelerin ayaklanmacılarca Almanya'nın içişleri olarak görülmesini, dolayısıyla da Sovyet müdahalesi olmayacağına düşünülmesini beraberinde getirmiş olabilir.

Doğu Bloğu içindeki ilk önemli sorun, 1953'te Alman ağır sanayi işçilerinin gösterileriyle başladı. Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Wilhelm Pieck ve Alman Sosyalist Birlik Partisi'nin Genel Sekreteri Walter Ulbricht, Sovyet taleplerini aşmak ve kendini Stalin'in haleflerine kanıtlamak amacıyla ülkedeki üretim kotalarını arttırmış, vardiyaları uzatmış ve kotaya erişilmemesi durumunda işçilere ağır yaptırımlar öngörmüştü. 16 Haziran 1953'te kotalar %10 arttırılınca Doğu Berlin'in ana caddesi olan Karl Marx Allée'nin yapımında çalışan 60 civarında inşaat işçisi greve başlamış, 17 Haziran'da da sanayi işçileri ayaklanmış, Doğu Berlin'deki gösteriler kısa sürede 100 bin kişinin katıldığı şiddetli ayaklanmalara dönüşmüştü. Sovyet askerleri olaya müdahale etmek zorunda kalmış, Alman halk polisi (*Volkspolizei*) göstericileri bir

SOĞUK SAVAŞ'IN İLK AŞAMASINDA DOĞU AVRUPA: SOSYALİZM VE BAŞKALDIRI

meydanda sıkıştırdıktan sonra Sovyet T-34 tankları meydana girmiş ve resmî kayıtlara göre 51, kimi tanıklara göre 125'ten (hatta bir okumaya göre 250'den) fazla insan ölmüştür.

Alman işçilerinin eylemi, Sovyet düzeninin işçi sınıfı egemenliğine dayalı bir sistem öngörmesi açısından çok önemli bir eylemdir ve dünya genelinde yarattığı etki de bu sebeple büyük olmuştur.

POLONYA SORUNU

İkinci önemli kriz, 1956 sonbaharında Polonya'da patlak vermiştir. 1956, pek çok açıdan tarihî öneme sahip bir yıl olarak karşımıza çıkmaktadır. 25 Şubat 1956 günü toplanan SBKP 20. Parti Kongresi, bir dönüm noktasıdır. Nikita Khrushchev, burada yaptığı gizli konuşmasında herkesi şoke etmiştir. Khrushchev, Stalinizmin bir yanığı olduğunu belirterek, Stalin'in etrafını saran "şahsiyet kültünü" itham etmiş, Stalin'in "Büyük Tasfiye" dönemindeki ölümler ve açlıktan, ayrıca Sovyet-Yugoslav ayrışmasından sorumlu olduğunu iddia etmiş ve Stalin döneminin resmen bittiğini açıklamıştır.¹⁸ Bu konuşma, daha sonra basına sızdırılmış ve Batı'da da Doğu Bloğu içerisinde olduğu kadar büyük yankı yapmıştı. Bu konuşmanın ardından Nisan 1956'da COMINTERN lağvedilmiş ve hemen ardından Khrushchev ile Yugoslav lider Tito bir araya gelerek iki ülke arasındaki sorunların çözümü için yöntemler aramaya başlamışlardı. Aynı yıl içerisinde Khrushchev, Batı Almanya ile ticaretin çok önemli olduğunu belirtmiş ve ortaya "barış içinde bir arada yaşama (peaceful coexistence)" fikrini atmıştı. Buna göre, sınıflar arası savaş diyalektik tarihin bir parçası olduğu için süregidecekti ve sonuçta sosyalizmin galip geleceği neredeyse belliydi, ama artık Batılı ülkelerin SSCB'nin ve devlet sosyalizminin, SSCB ve müttefiklerinin de Batılı kapitalist devletlerin var olduğunu, var olmayı sürdüreceğini ve dolayısıyla da bir arada yaşamının yollarının bulunması

¹⁸ Herbert Leonard Peacock, *A History of Modern Europe: 1789-1981*, Heinemann Educational, Oxford 1982, s. 385.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

gerektiğini algılaması ve buna göre davranması gerekmekteydi.¹⁹ Dolayısıyla, 1956'da Moskova'nın dış dünyaya verdiği imaj, artık barış isteyen, Batı ile ticarete hazır hatta istekli, bir arada yaşamayı öğrenmiş, Stalinci dünya görüşünden çok uzak bir SSCB ve Doğu Bloğu imajıydı. Doğu Avrupa halklarının bu genel görünümü yorumlarının, artık Sovyetlerin Doğu Avrupa ülkelerine müdahale etmeyeceği ve bunun sonucu olarak bu ülkelerin daha rahat hareket edebilecekleri bir alan olduğu fikri üzerinde odaklanması şaşırtıcı olmamalıdır.

Polonya İşçi Partisi, Stalinci Başbakan Bolesław Bierut'un ölümü sonrasında partinin ve dolayısıyla ülkenin yönetimine, parti içi dengeleri göz önüne alarak, Stalin döneminde sağcı ve reaksiyoner olma ithamlarıyla hapsedilmiş, ılımlı, liberal bir sosyalist olan Władysław Gomułka'yı seçti. Aslında bu olay, Haziran 1956'da Ponzan kentinde başlayan ayaklanmanın bir sonucu olarak da görülebilir. Poznanlı işçiler, yiyecek ve tüketim maddeleri kıtlığını, kötü kalitedeki işçi evlerini, reel gelirlerindeki düşüşü ve ekonominin genelde kötüye gidişini protesto etmek amacıyla eylemlerine başlamışlardı. Parti ilk başta ayaklanmayı önemsemezken, bunun toplumsal duyguları canlandırdığını ve halktan destek gördüğünün farkına varınca hem işçilerin ücretlerine %50 zam yaptığını açıkladı hem de Gomułka Parti'nin Genel Sekreterliği'ne getirildi. Ancak, Gomułka reform yapmak istiyordu ve bunun için iktidarın gerçekten elinde olması gerektiğini belirtti ve Poznan'da işçilere karşı güç kullanan askerlerin komutanı olan Sovyet Mareşali Konstantin Rokossovsky'nin Polonya Politbürosu'ndan ihracını istedi. 19 Ekim 1956'da Gomułka, Parti Genel Sekreteri olarak ilan edildi.

Öte yandan, Khrushchev, bu gelişmelerden tedirgin olmuştu ve Sovyetler, Polonya sınırına yakın bölgelerde askerî tatbikatlar yapmaya başlarken, Khrushchev'un önderliğinde ve aralarında Mikoyan, Bulganin

¹⁹ Martin McCauley, *Russia, America, & the Cold War: 1949-1991*, Longman, Londra 1998, s. 25.

SOĞUK SAVAŞ'IN İLK AŞAMASINDA DOĞU AVRUPA: SOSYALİZM VE BAŞKALDIRI

ve Molotov'un da bulunduğu Sovyetlerin düşünülebilecek en üst düzey yöneticilerinden bir grup da Varşova'ya uçarak Leh yönetiminden hesap sormaya gitmişti. Sonuçta Gomułka, Sovyet birlikleri bir işgal harekâtına girişirse Leh ordusunun direneceğini bildirmiş, ancak reformlarının kesinlikle Polonya'nın Doğu Bloğu'ndan ayrılmasına yönelik olmadığını da açıklamak zorunda kalmıştı. Gomułka'nın yeni görevi Sovyet liderleri tarafından onaylanırken²⁰ Gomułka da Sovyetler Birliği ve Polonya arasındaki dostluğun asla yıkılamayacağını, Polonya'nın ve Leh halkının her zaman Sovyetlerle uyum içinde yaşayacağını belirten bir veda konuşması yapmak zorunda bırakılıyordu.

Ancak, Gomułka'nın yapmaya çalıştıkları, sadece Polonya için değil, başka bir Doğu Avrupa ülkesindeki muhalifler için de bir umut ışığı, hatta Polonya'da karşılandığından çok daha fazla bir ümit ışığı yakmıştı. Bu ülke, Macaristan'dı ve Macaristan, SSCB'ye Doğu Avrupa'daki en büyük sorununu getirecekti.

1956 MACAR DEVRİMİ

Polonya Gomułka'nın iktidara gelmesiyle uğraşırken, Polonya'da olanları, abartarak ve bir özgürlük mücadelesi olarak Doğu Avrupa'ya duyuran kuruluş Amerikalıların *Radio Free Europe*'uydu. Macarlar, Gomułka ve Polonya üzerine haberleri dinlerken kendi ülkelerindeki sorunların da benzer bir yönetim değişikliğiyle halledilebileceğine inanmaya başlamışlardı.

Macaristan İşçi Partisi kurulduğu 1947 yılından itibaren Matyas Rakósi tarafından yönetilmekteydi. Rakósi, kendini "inançlı bir Stalinist" ve "Stalin'in en büyük [Macar] müridi" olarak tanımlamaktaydı. Dolayısıyla, kendinin ne Macar halkı ne de Stalin'in ölümü sonrasında iktidara gelen Sovyet yönetimince iyi gözle görüldüğü söylenebilir. Rakósi 1953'te

²⁰ Konu hakkında notlar için bakınız: "Jan Svoboda's Notes on the CPSU CC Presidium Meeting with Satellite Leaders, October 24, 1956", *Nsarchive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB76/doc5.pdf>, (Erişim Tarihi: 23.04.2020).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

başbakanlığı 2 yıllığına Imre Nagy'a²¹ bırakmaya zorlanmıştı, ancak 1956 yazına kadar Parti Genel Sekreterliği görevini sürdürmüştü. Nagy ise, 1955'te Parti'ye zarar verecek uygulamalarda bulunduğu gerekçesiyle görevden alınmış ve bir süre de hapsede kalmıştı.

Rakósi, Haziran 1956 Poznán olaylarını lehine kullanmaya kalkarak hazırlanmış olduğu 400 kişilik bir "rejim düşmanları" listesindekilerin derhal kurşuna dizilerek öldürülmesini istemiş, ancak Tito'nun Sovyetlerle olan pazarlığında öne sürdüğü maddelerden biri olan "en azılı Tito düşmanlarının görevlerinden alınması" isteği doğrultusunda, 13 Temmuz'da Sovyet Politbürosu üyesi Anastas Mikoyan'ın ani bir baskınla Budapeşte'ye gelmesi sonucunda görevden alındığından bunu gerçekleştirememişti. Rakósi'nin görevden alınması 19 Temmuz'da resmen açıklandı. Rakósi çok hastaydı ve ancak Moskova'da tedavi olarak hayatını sürdürebilecekti. Macar lider, 1971'de ölene kadar SSCB'nin Kırgızistan Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nde kalacaktı. Rakósi'nin SSCB'ye transferi sonrasında Ernst Gerö Parti Genel Sekreteri, sonraki lider János Kádár ise Merkez Komite Sekreteri olmuştu. Gerö bir "beyaz sayfa" politikası söz vermişti ama Macar İşçi Partisi ve onun uzantısı olan bürokrasi içinde yapılan değişiklikler isteksizce yapılmaktaydı.²² Bu değişim, Macar halkının isteklerinin ve beklentilerinin çok altındaydı.

15-16 Ekim 1956'da, Gomulka Polonya'da Parti lideri olarak ilan edilmeden dört gün önce, Macaristan'ın üniversite kentlerinden biri olan Szeged'de öğrenciler toplanarak Bağımsız Macar Üniversite Öğrencileri Birliği MEFESZ'in yeniden kurulmasını istedi ve böylece Parti'den bağımsız yeni bir muhalefet grubu oluşturdular. Bu öğrenci hareketi, üç ana sebep yüzünden çok önemliydi: a) yepyeni, demokratik ve Parti'nin anlayışıyla çelişen bir muhalefet platformu oluşturmuşlardı; b) demokrasi, kendi

²¹ Nagy, Nâğc okunur.

²² György Litván, *The Hungarian Revolution of 1956: Reform, Revolt, and Repression*, Longman, Londra 1996, s. 47-48.

SOĞUK SAVAŞ'IN İLK AŞAMASINDA DOĞU AVRUPA: SOSYALİZM VE BAŞKALDIRI

vatanlarında ulusal egemenlik, toprak reformu gibi açık ve net istekleri vardı; c) öğrenci sözcüleri diğer okullara, fabrikalara, ve yerel ve ulusal bürokratlara isteklerini ve çözüm planlarını anlattılar ve bir genel eylem hazırlığına giriştiler. 22 Ekim 1956'da Budapeşte Teknik Üniversitesi'ndeki toplantı bir devrimin ön çalışmasına benziyordu. Bunlar olurken, Ernő Gerö, Başbakan Hegedüs ve Kádár'ın da aralarında bulunduğu Macar yöneticileri Yugoslavya'da Tito'nun desteğini almak amaçlı bir gezideydiler ve ancak 23 Ekim sabahı dönmüşlerdi.

23 Ekim 1956'da saat 14.30'da başlayan gösteri, gün içinde Polonya ile dayanışmayı gösteren sessiz bir yürüyüşten bir ulusal ayaklanmaya dönüştü. Sovyetlerin Macaristan'ı terk etmesi ve yönetimin istifası istenmeye başlandı. Macar Parlamentosu önünde toplanmış 200 bin kişilik bir grubun kendini çağırması ile gruba seslenen İmre Nagy, 23 Ekim gecesi, bir halk devrimi neticesinde Macaristan'ın yeni lideri oldu ve 24 Ekim sabahı yeni görevine başladı. Devrimciler, "işgalci" Sovyet ordusunun ülkeyi terk etmesini, askerî, siyasî ve iktisadî bağımlılığın sonlandırılmasını, ülkenin zararına olan antlaşmaların gözden geçirilmesini ve Sovyet türü sembollerin yerine ulusal simgelerin kullanılmasını istiyorlardı. Sovyet birlikleri 24 Ekim sabahı Budapeşte'ye erişmişti ama 28 Ekim'e kadar direkt bir saldırı emri almamışlardı. 27-28 Ekim gecesi, Nagy, politbüroya bir uzlaşma içine girilmesini ve asilerle dayanışma ve anlaşmayı önerip kabul ettirmişti. Öte yandan, 29 Ekim'e kadar hem Gomulka hem Tito yönetimlerinden birçok siyasetçi Macaristan'ı ziyaret ederek Nagy ve yandaşlarına desteklerini bildiriyorlardı. Sovyet birlikleri 30 Ekim günü kışlalarına döndüler.

Ancak, bunun hemen sonrasında Sovyetler artık devrimin durdurulamayacağına ve harekete geçmeleri gerektiğine karar verince, durum değişti. Nagy'ın Macaristan'ın Varşova Paktı'ndan çıkışını ve tarafsızlığını açıklaması sonrasında Tito ve Gomulka Nagy'ı yalnız

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

biraktılar,²³ Amerikalılar ve genelde Batılılar Macaristan'a söz verdikleri yardımı asla göndermediler ve 31 Ekim'de Sovyet birlikleri devrimi kırma amaçlı bir karşı saldırıya başladı. 1 Kasım'da Sovyetler tarafından János Kádár önderliğinde bir alternatif hükümet kurulmuştu. 4 Kasım 1953'te Budapeşte Sovyetler tarafından ele geçirildi; Kádár ülkenin yeni lideri olurken 1956 Macar Devrimi bastırılmış oldu. Macar Devrimi sırasında 25 bin kişi öldü, 150 binden fazla Macar ülkelerinden Batı'ya kaçtı²⁴ ve geride kalan pek çokları Kádár yönetimi tarafından yargılandılar. Başbakan İmre Nagy yakalandı, yargılandı ve 16 Haziran 1958'de idam edildi.

Macar Devrimi, Khrushchev'in Batı'ya karşı sertleşme politikasının başlangıcı oldu. Aynı zamanda, bu devrim yüzünden Doğu Bloğu ülkeleri halkları Batı'dan yardım beklememeleri gerektiğini, kaderlerinin kendileriyle Sovyetlerin ellerinde olduğunu görmüş oldular. Macar Devrimi ile eşzamanlı olan Britanya ve Fransa'nın Süveyş Kanalı'ndaki sorunlar nedeniyle Süveyş'i işgal fiyaskosu, Soğuk Savaş boyunca ABD'nin olaya müdahale etmemesinin gerekçesi olarak gösterildi, ancak gerçek şudur ki ABD'nin SSCB'yi kışkırtacak herhangi bir davranışa girme ihtimali yoktu; Batılılar da Khrushchev'in "barış içinde birlikte yaşama" fikrine inanmışlardı. Ancak bu, iki taraf arasındaki sorunların bittiği anlamına gelmekten çok uzaktı.

Nitekim, Batı ve Doğu Blokları, Khrushchev yönetiminde, Küba Füze Krizi ile dünyanın toplu yok olması noktasına en fazla yaklaşmış olacaktı. Lider değişikliği demek, ABD ve SSBC arasında, Batı ve Doğu Blokları arasındaki rekabetin ortadan kalkması demek anlamına gelmiyordu. 1964'te Khrushchev'in bir saray darbesi ile devrilmesi ve yerine Leonid Brezhnev'in getirilmesi de tek başına bir yaklaşım değişikliğini zorunlu kılmamıştır. Brezhnev döneminin önemli bir kısmında, 1979 sonlarına kadar, her iki blok için de gerginlik ve çatışma yerine bir yumuşama ve bir arada mevcudiyetini sürdürme fikrinin kabul görmesi, Batı Almanya başta

²³ Litván, a.g.e., s. 58-79.

²⁴ Peacock, a.g.e., s. 386.

SOĞUK SAVAŞ'IN İLK AŞAMASINDA DOĞU AVRUPA: SOSYALİZM VE BAŞKALDIRI

Avrupa ülkelerinin Doğu Avrupa'ya açılması, Türk-Sovyet yakınlaşmasının başlayarak Türkiye'de birçok önemli ağır sanayi tesisinin SSCB tarafından kurulması gibi gelişmeler, sonuçta lider değişikliğine değil küresel siyasetin ve ekonominin şartlarının her iki bloğa da zorunluluklar oluşturmasındandır. Yumuşama/Detant, sonuçta Stalin'den Khrushchev'e, Khrushchev'den Brezhnev'e liderliğin geçmesiyle ilgili olmayıp dünya ekonomik ve siyasi şartlarının her iki tarafa da yaptıkları dolaylı yönlendirmenin sonucudur. Ancak, bu şekilde bir yaklaşımla Stalin'in kendi ülkesi ve Doğu Avrupa üzerindeki etkileri de zamanın şartlarına indirgenmemelidir.

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı'nın son dönemlerinde ABD ve SSCB liderleri savaş sonu dünyalarını kurgularlarken son derece farklı düşünce dizileri oluşturarak yeni düzenin kendileri için en faydalı olacağı sisteme kendilerini ikna etmişlerdi. ABD'nin uluslararası sistemi şekillendiren önerileri Roosevelt'in ölümü sonrasında Truman tarafından gündeme taşınmaya devam etmiş ve günümüz ekonomik ve diplomatik yapılanmasının temelleri atılmışken, Stalin'in fikirleri de Doğu Avrupa'yı sosyalist bir düzene geçirmiş ve böylece Soğuk Savaş kavramının şekillenmesine yol açmıştı. Alman Sorunu'nun ortaya çıkıp akut bir hal almasıyla Soğuk Savaş şekillenmiş, bunun sonucunda da Doğu Avrupa resmen Sosyalist rejimlere sahip ve Sovyet kontrolünde yönetilen ülkelerden oluşur bir coğrafyaya dönüşmüştür.

Stalin'in aklında var olan düzen, birden fazla Sosyalist rejimle yönetilen ülkeyi ve bunlar arasında dayanışmayı içermekteydi. Sovyetlerin Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Çekoslovakya, Polonya ve Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde kurdukları düzen bir yandan Sosyalizmi farklı ortamlarda uygulama olanağını Sovyet yönetimine verirken öte yandan da SSCB ile Batı Avrupa arasında bir "tampon bölge" oluşturarak Sovyet yönetiminin konvansiyonel savaşa karşı savunmada işini kolaylaştırmaktaydı. Bu

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ülkelerin her birinin sosyalist bir rejim isteyip istemediğine bakılmaksızın, hatta genelde halkların arzuları hilafında Sosyalizmin inşasıyla yeni bir dönem oluşurken bunda Stalin'in yer yer acımasızlığa varan politikaları da rol oynamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarından Khrushchev'in iktidarını sağlamlaştırdığı döneme kadarki Avrupa tarihine baktığımızda, yukarıda da belirtildiği gibi farklı yaklaşımların Batılı müttefikler için ve SSCB için etkili olduğunu, Sovyet sisteminin odak noktasının savaşın yıkımının da etkisiyle çok ülkede sosyalizm inşasına dönüştüğü, bunun için de Alman Üçüncü İmparatorluğu'ndan geri alınan topraklarda uydu rejimlerin kurulmasının önem sırasında en üstte yer aldığı görülmektedir.

Sovyet yönetimi için bu uydu rejimler kendi topraklarının doğrudan saldırı altında kalmasını engelleyecek bir "tampon bölge" oluşturmasının yanında, *Homo Sovieticus* yani Sovyet tipi sosyalizmi benimsemiş, içselleştirmiş bireylerin gerçekten SSCB haricinde yetişmesi olasılığı üzerine bir deney imkânı da demektir. Ancak, kısa sürede görülen, bu tür bir yeni güdülemenin bu yeni Sosyalist olmuş ülkelerde kolay olmayacağıydı. Daha Soğuk Savaş'ın ilk önemli olayı olarak adlandırılabilir Berlin Krizi'nde bile Sovyet askeri baskısı olmadan Doğu Almanya'nın ve Doğu Berlin'in kendi istekleriyle Sovyet tarzı Sosyalizmi seçmeyeceği belli olmuştu. Daha sonraları, Stalin'in ölümünden Khrushchev'in yönetimi ele geçirmesine kadarki dönemde, Demokratik Almanya Cumhuriyeti, Polonya ve özellikle de Macaristan'daki olaylar, Sovyetlerin arzuladıkları şekilde bir toplum dönüşümünün gerçekleşmeyeceğini göstermekteydi.

Öte yandan, ABD önderliğindeki Batı Bloğu da bu dönemde Batı Avrupa'nın yeniden savaş öncesi haline getirilmesine odaklanmıştı ve Doğu Avrupa'da gerçekleştirenlere ya ilgisiz kalınıyordu ya da Batı'nın başat devletleri ABD, Britanya ve Fransa bu bölgede SSCB karşıtı gösteri ve kalkışmalarda yardım vaat etseler de bu yardım asla yerine ulaşmıyordu. 1956 Macar Devrimi sırasında ABD'nin "Radio Free Europe"

SOĞUK SAVAŞ'IN İLK AŞAMASINDA DOĞU AVRUPA: SOSYALİZM VE BAŞKALDIRI

üzerinden Macar halkına askeri yardımın geleceği vaadini tekrarlaması Macaristan'da bir yandan yaşanan ölü ve yaralı sayılarının artmasına yol açarken öte yandan da ABD ve Batı hakkındaki olumlu, neredeyse idealist düşünme biçimini Doğu Avrupa'da ortadan kaldırma yolunda bir etkide bulunmuştu. Doğu Avrupa'da Nazilerden Sovyetler tarafından kurtarılıp uydu rejimlere dönüştürülen ülkelerin halkları, ne Sovyet ne Amerikan yönetimlerinin kendilerine yardım edeceğini 1956 sonunda görmüştü. Bundan sonra yapılacak mücadele, biraz da 1964'te Khrushchev'in yerini Brejnev'in almasıyla başlayan Détente / Yumuşama döneminin daha rahat şartları çerçevesinde, ülkelerde ulusal muhalefetin örgütlenmesi, rejimce yasak el basmalarıyla (*samizdat*) muhalefetin sesini duyurma çabaları, üniversitelerde örgütlenmeler yöntemiyle gelişmeye başlayacaktı. Dolayısıyla, İkinci Dünya Savaşı sonundan 1950'lerin ortasına kadar var olan yöntemler bundan sonraki dönemde farklılaşacak, Doğu Avrupa ülkelerinin ulusal bağımsızlık mücadelesi farklı yöntemlerle sürdürülecekti. 1980'li yılların sonlarında iyice güçlenecek olan Doğu Avrupa muhalif hareketleri zamanla Gorbachev'in politikalarının da etkisiyle Doğu Avrupa ülkelerinin Sovyet etkisinden koptuktan sonra liberal demokratik sisteme eklenmesinin öncülüğünü yapacaktı.

KAYNAKÇA

“Jan Svoboda’s Notes on the CPSU CC Presidium Meeting with Satellite Leaders, October 24, 1956”, *Nsarchive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB76/doc5.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.04.2020).

“Winston Churchill’s Iron Curtain Speech”, *The History Guide: Lectures on Twentieth Century Europe*, <http://www.historyguide.org/europe/churchill.html>, (Erişim Tarihi: 25.04.2020).

DJILAS, Milovan, *The New Class*, Thames & Hudson, Londra 1957.

EDMONDS, Robin, “Churchill and Stalin”, Robert Blake-William Roger Louis, der., *Churchill*, Oxford University Press, Oxford 1993.

EROL, Mehmet Seyfettin, “Soğuk Savaş Döneminde Balkanlar”, Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdag, der., *Balkanlar El Kitabı*, Cilt 1, Karam ve Vadi Yayınları, Ankara 2006, s. 647-662.

EROL, Mehmet Seyfettin-Emre Ozan, “İdeoloji ve Dış Politika”, Ertan Efeğil ve Mehmet Seyfettin Erol, ed., *Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği*, Barış Kitap, Ankara, 2012, s. 347-375.

KARADELİ, Cem, “Stalin ve Khrushchev Dönemlerinde Doğu Avrupa’da Sovyetler ve Krizler”, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 2019, s. 239-253.

LİTVÁN, György, *The Hungarian Revolution of 1956: Reform, Revolt, and Repression*, Longman, Londra 1996.

MCCAULEY, Martin, *Russia, America, & the Cold War: 1949-1991*, Longman, Londra 1998.

PARTOS, Gabriel, *The World That Came In From The Cold: Perspectives From East and West On the Cold War*, BBC/Royal Institute of International Affairs, Londra 1993.

SOĞUK SAVAŞ'IN İLK AŞAMASINDA DOĞU AVRUPA: SOSYALİZM VE BAŞKALDIRI

PEACOCK, Herbert Leonard, *A History of Modern Europe: 1789-1981*, Heinemann Educational, Oxford 1982.

WEEKS, Theodore S., *Across the Revolutionary Divide: Russia and the USSR, 1861-1945*, Wiley-Blackwell, Malden, MA 2011.

WILLIAMSON, David *Europe and the Cold War: 1945-91*, Hodder & Stoughton, Londra 2001.

STRUCTURED ABSTRACT

At the end of World War II Europe's future was unclear. The continent was saved from the Nazi Third Reich occupation by the United States (US) – United Kingdom (UK) alliance with nominal help from the French government in exile. East of the Elbe River in Europe was liberated from the Nazis by the Union of Soviet Socialist Republics' (USSR) Red Army. At the end of the war, Albania and Yugoslavia, both countries that liberated themselves, chose socialist rule by their own choice; and Bulgaria, Czechoslovakia, Hungary, Poland, Romania, and parts of Germany east of the Elbe River were liberated by the Soviets. Austria was also under mostly Soviet control until 1949. The American and Soviet leaders had different views for the post-war order. President Roosevelt had foresaw a world with international organizations that would lead economic and political integration in the post-war world. The United Nations, IMF, World Bank Group, World Trade Organization were the outcome of Roosevelt's plans that were established after his demise. On the other hand the Soviet leader Stalin wanted to see his country never harmed as badly as in World War II. To this end, Stalin planned for a buffer zone between the USSR and the probable initiator of a possible World War III that is Germany. The idea of 'simultaneous Socialism in multiple countries' was put into action to realise Stalin's ideas. Even before the war, Stalin and the UK PM Churchill had agreed on several spheres of influence over Europe.

In 1946, Churchill would warn the Western world -to not much support at the time- that the Soviets wanted to divide Europe with an Iron Curtain. The only person agreeing with Churchill at the time was George F Kennan, the author of the Telegram X. However, from 1947 onwards, frictions appeared between the Americans and the Soviets. The German Question was at the heart of this disagreement. The 1948-1949 First Berlin Crisis showed that there were now two sides in the World, the Eastern Bloc and the Western Bloc, and, both the German Federal Republic (West Germany),

SOĞUK SAVAŞ'IN İLK AŞAMASINDA DOĞU AVRUPA: SOSYALİZM VE BAŞKALDIRI

German Democratic Republic (East Germany) and NATO (followed by the Warsaw Pact Organization six years later) were established as a result of the crisis.

After the Berlin crisis the transformation of Eastern Europe sped up. The model in Stalin's mind would be similar to modernization school of thought with the addition of citizens rejecting ownership to become Communists at the end. The villages would be reorganized to have greater output, industrialisation would be emphasised, and, urbanization as well as living, working, and studying in the cities would be endorsed in this new system. The connection that held the Soviet – East European relations in the Soviet line was the group of “friendship, defence, and cooperation agreements.” These agreements would provide an environment of common defence, a ban on joining Western defence organizations like NATO or CENTO, and reciprocal respect to one another's domestic affairs. The Soviets were not following the last issue. Thousands of Soviet advisors spread around the new Soviet allies; the existing officers in East European armed forces were purged; all parties except the Communist Party were eliminated but public voting was encouraged so the newly established socialist regimes would have public support.

The Soviet transformation of Eastern Europe was not appreciated by the peoples the changes were forced upon. However, the political opposition did not emerge until the death of Stalin on March 5th 1953. Until then, all East European opposition was underground and could not dare to oppose the Soviet leader. After Stalin's demise, a rift about who was to lead the Soviet state took place between Beria, Bulganin, Kaganovich, Khrushchev, Malenkov, and, Molotov. During this power vacuum that lasted until Khrushchev assumed power in September 1953, Eastern European opposition saw this power struggle as a sign of weakness and an opportunity to restore non-socialist lives.

The first real opposition to the Soviet system in Eastern Europe

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

emerged with the demonstrations of East German heavy industry workers. These demonstrations ended with the death of some 125 people. This disturbance was followed by events in Poland. The Polish peasants held demonstrations in June 1956, and, the Polish Communist Party later chose Gomulka as its leader in early October 1956 without seeking the consent of the Khrushchev administration in Moscow. After Soviet intimidation, Gomulka declared allegiance to the socialist cause and the Polish insurrection ended.

While the problem with Poland was going on, the Hungarian leader Rakosi was forced to quit his position by the Soviets. On 15 and 16 September 1956, university students in the city of Szeged began demonstrations and declared their demands. Their demonstration triggered further demonstrations in Budapest and the gathering on 23rd of October 1956 in front of the parliament turned into a revolution. Imre Nagy has become prime minister of the country by people's demand and a new Hungarian Republic free of socialist indoctrination was declared. The ensuing Hungarian Revolution continued until 4th of November 1956, with some 25,000 deaths and more than 150,000 Hungarian refugees to Western Bloc countries.

From the Hungarian Revolution onwards, Khrushchev started a tougher stand against the West. His hardliner attitude would bring the World nearest to an all-out nuclear war with the 1962 Cuban Missile Crisis. On the other hand, the East European nations also saw they could not expect help from the US or other Western Bloc states and that they had to develop their own methods of opposition so that they could eliminate Soviet rule in their countries.